

פרש תורכי בשמים

נשם שבסוף המאה העשרים הפגינו המעצמות את כוחן בתכניות חלל מרהיבות, כך בראשית המאה הן ניסו להרשים במבצעי תעופה. שני טייסים תורכים נפלו קרבן למסעות הרהב היומרניים. אנדרטה שהוצבה במקום מגוללת את הסיפור

לאן נוסעים?
אנדרטת החיילים התורכים
ליד קיבוץ האון

במפנה המאה העשרים פיצח האדם את חוקי הפיזיקה כשגילה כי כוח הכבידה הוא לא עילוי כזה גדול אל מול כוח העילוי. ההלל והשבח הולכים כמובן לאחיים רייט מאמריקה שהצליחו ב־1903 לגייס את הפיזיקה הנ"ל לטובתם ולהטיס את המטוס הקל הראשון שלא התרסק על יושביו. הפלא המעופף הופץ במהירות בכל העולם, ושנים ספורות אחר כך הציע העיתון הבריטי 'דיילי מייל' פרס נדיב של אלף ליש"ט למי שיצליח אווירית את תעלת למאנש מצרפת לאנגליה או להפך.

את הכסף גרף מהנדס צרפתי בשם לואי בֶּלְרִיֹו שבנה דגם של מטוס קל שנקרא על שמו. מדובר היה בכלי דקיק ושברירי דמוי זבוב מגודל שנעשה מקרשים ומרצועות בד שחוברו בברגים. תא הטייס היה פתוח והמהירות המקסימלית הייתה כמאה קמ"ש, כלומר בכביש 6 הוא היה טס כנראה בנתיב הימני. עם זאת

המטוס התפאר בג'ויסטיק ידני ובבקרת הגה שהופעלה ברגל, כך שהטייס יוכל היה לנופף בידו הבלתי עסוקה להמוני המעריצים המריעים לו. ב־25 ביולי 1909 יצא בלריו מצרפת לאנגליה בבלריו דגם XI שאותו הוא שכלל במשך שנים אחדות מעשרה דגמים קודמים. הוא חצה את תעלת למאנש בקלילות ונחת בדובר שבאנגליה אחרי 36 דקות וחצי. המטס ההיסטורי חקק את שמו של בלריו בקורות העתים, וגם הפך אותו למיליונר לאחר שהקים בצרפת בית ספר לתעופה שמשך אליו תלמידים מכל העולם. אחרי שהוסיף כיסא לטייס משנה הפך האווירון המשודרג של בלריו לפרטי חובה בצבאות אנגליה, צרפת וגרמניה, במחלקה חדשה ונוצצת שנקראה 'חיל האוויר'.

ב־1911 הצטרפה האימפריה העות'מאנית למסיבה, רכשה מבלריו מטוסים נבחרים מהדגם המבטיח,

הצטלמו לפני שיצאו לדרכם
האחרונה. סרן פתחי ביי (שני
מימין) וסגן משנה סאדק ביי
(ראשון משמאל) עם שניים
מעמיתיהם, 1914.
הארכיון העות'מאני
עיבוד וצבע: תמר הירדי

מדינות העולם הבינו עד מהרה
את הפוטנציאל הצבאי של
התעופה. מטוס בלריו X
בשירות הבריטים במלחמת
העולם הראשונה, 1915.
ארכיון חיל האוויר המלכותי
עיבוד וצבע: תמר הירדי

כדי לעורר פטריוטיות באימפריה המתפוררת החליט הסולטן התורכי לערוך מטס ראווה מאיסטנבול לאלכסנדריה

לטייסת שצולמה באיסטנבול רגע לפני
היציאה למסע נראים השניים עם משקפי
טיסה אופנתיים ושפם תורכי אופנתי קצת
פחות. מאחורי גבם ניצב הבלריו אשר זכה
לשם מעורר הגאווה 'העזרה הלאומית'

ושלחה אליו בחורים כדי שישתלמו
במלאכת התעופה. עד סוף 1912 כבר היו
לצבא העות'מאני 15 מטוסים שהוכיחו
את עצמם במלחמות הבלקן בשנים
1912-1913. במלחמות אלה איבדו אמנם
התורכים שטחים לעמים דורשי עצמאות,
אבל השליטה האווירית הצילה את
העניינים מנסיגה המונית מביכה ביותר.

סיבוב דאווין

לאור ההצלחה, וכדי לעורר פטריוטיות
ורגשות לאומיים באימפריה המתפוררת,
החליט הסולטן התורכי לערוך מטס ראווה
מאיסטנבול לאלכסנדריה שבמצרים
עם עצירות מתבקשות בדיוטי פרי של
ביירות, דמשק, ירושלים וקהיר. לצורך
כך גויס בלריו XI מצוחצח תחת ידם
הבטוחה של סרן פתחי ביי וסגן משנה
סאדק ביי, מבכירי טייסי הקרב של חיל
האוויר העות'מאני.
בתמונה היסטורית עם שני חברים

ונראה מעט תוהה באשר ליכולתו לצלוח יותר מ-2,370 קילומטר, כשטווח הטיסה שלו לתדלוק ותחזוקה עומד על 300 קילומטר בלבד. אך אל דאגה, מיד כשהבלריו עלה לאוויר בעשרה בפברואר 1914 עקב אחריו מהקרקע כלי רכב עם מכונאי שחיכה לו בתחנות העצירה הרבות בדרך לתדלוק ולפינוק. במשך יומיים שייטה 'העזרה הלאומית' בגובה נמוך מעל ערי תורכיה המערביות בדרכה דרומה וזכתה לנפנופים נרגשים ולהתעלפויות פה ושם, עד שהגיעה לעצירת ביניים בעיר חלב שבסוריה. התכנית הייתה לתדלק שם ולהמשיך מיד הלאה לביירות, אך נציגי הממשל המקומי התעקשו על חפלה מזרחית שאין לסרב לה. בינתיים התכוננו הנתינים העות'מאנים הנרגשים ביעדים הבאים לקראת נחיתתה של ציפור הפלא באזורם. הייתה זו שעתם היפה של יצרני הדגלים, שכן דגלי לאום תורכיים נתלו על גגות גבוהים ועל עצים רעננים לאורך נתיב הטיסה של 'העזרה הלאומית'. בדמשק עמלו על קבלת פנים חגיגית ועל

כיבוד מושקע, ובירושלים, שהייתה היעד הבא, הקימה העירייה אוהלי ענק ופינתה את האשפה מגיא בן הינום למרגלות שער יפו כדי שישמש מנחת ראוי. ביום שישי בצהריים, עשרים בפברואר 1914, גדשו יותר מ-6,000 ירושלמים את העמק בהפנינג ענק שעין לא ראתה כמוהו בעיר הקודש מימי הצלבנים לפחות, אך 'העזרה הלאומית' לא הגיעה. איש בירושלים עוד לא ידע אז כי בסיום המסיבה בחלב יצא המטוס בדרכו דרומה לביירות, אלא שבמרחק לא גדול מהעיר הממתינה הגיע המנוע היגע של המטוס לנקודת רתיחה שהעיפה את פקק הבנזין ממקומו. בדרך נס הצליח פתחי ביי לתפוס את הפקק וניסה להחזירו למקומו, אלא שהפקק הכעוס להט בזעם ואילץ את הסרן להשליכו בצרחות מידיו. המטוס איבד גובה במהירות וצלל לתוך נהר שוצף. רק במזל הספיקו הטייסים לקפוץ למים מבעוד מועד, והביטו בעצב במטוס החבול שבישר את סיומו של המסע בטרם עת. אלא שנס גדול היה שם – מהנדסים מקומיים הצליחו בכישרונם להחיות את

האימפריה הותנה בתדהמה והעיתון העברי הספיד את המעופפים. פקידים עות'מאנים ליד שביר המטוס

בדרך נס הצליח הטייס פתחי ביי לתפוס את פקק הדלק וניסה להחזירו למקומו, אלא שהפקק להט ואילץ את הסרן להשליכו בצרחות מידיו

ביותר בעיר, ליד קברו של המצביא המוסלמי הדגול צלאח א-דין. תאונת המטוס זרעה תדהמה בכל רחבי האימפריה ועיתוני העולם הגיבו בצער. עיתון 'מוריה' הירושלמי ניחם את קוראיו בעברית שטרם הכירה את המילים הנחוצות 'טייסים' או 'חיל האוויר':

איש מתושבי עירנו לא פילל שזה יהיה גורל סופם של שני המעופפים

לטוט בדילוגים של עד 300 ק"מ. תכנית המסע שלא הושלם

המטוס ולהחזירו לפעילות מלאה תוך ימים ספורים. העיכוב הביא לכך שרק ב-26 בפברואר הגיע סוף סוף המטוס לדמשק, ואחרי קבלת פנים המונית, תדלוק ומנוחה לטייסים ולמטוס גם יחד, נשלח לירושלים המברק המיוחד שבישר ש'העזרה הלאומית' תגיע לעיר הקודש למחרת בשעת צהריים. האוהלים המקופלים הושבו אפוא למקומם בגיא בן הינום, והירושלמים נהרו שוב באופטימיות זהירה למופע ההיסטורי. אלא שגם הפעם נכזבה תקוותם. 'העזרה הלאומית' לא נחתה בירושלים, ולמעשה לא עשתה זאת עד עצם היום הזה.

איך נפלת משמים

מה שקרה הוא שב-27 בפברואר המריא המטוס כמתוכנן בשעת בוקר מוקדמת מדמשק דרומה לירושלים במזג אוויר נעים. כשחלפו לאורך חופיה המזרחיים של הכנרת התפעלו הטייסים מהאגם המקסים, אך כשטסו לאורך המצוק הדרומי של רמת הגולן, מעל שדות הכפר סמרה, עלתה לפתע רוח מזרחית בלתי צפויה, סחררה את המטוס הקל וריסקה אותו בעוצמה על האדמה. יושבי הכפר ראו משהו נופל מגובה השמים ומיהרו אל מקום ההתרסקות.

מברק בהול שנשלח זמן קצר אחר כך מתחנת הרכבת בצמח לטבריה ולדמשק סיפר על מטוס מפורק ושתי גופות מרוסקות. מושל טבריה ההמום חצה את הכנרת בסירה ואישר בצער את מותם של סרן פתחי ביי וסג"מ סאדק ביי אלה ירחמם. משלחת רשמית הגיעה עוד באותו יום למקום, הצדיעה לשני הטייסים הגיבורים ושלחה את גופותיהם ברכבת אקספרס לדמשק. השניים נקברו בהלוויה המונית ורוויית דמעות במקום החשוב

אוזתם לבד?

שלושה שבועות לאחר אסון המטוס, בתשעה במרץ 1914, יצא מאיסטנבול מטוס בלריו X שני באותו מסלול שבו טס המטוס הראשון כדי להשלים את המשימה שלא בוצעה. הטייסים הפעם היו סרן נורי ביי וסג"מ איסמעיל חכי ביי, חבריהם הטובים של שני הנספים שגם הצטלמו אתם לפני שהטיסה הראשונה יצאה לדרך. כדי שלא להיתקל ברוחות המפתיעות בכנרת בחרו השניים מסלול חלופי לאורך חופי הים התיכון וירדו לתדלק ביפו, אלא שכאשר המריאו בדרך לירושלים משהו התקלקל במנוע והאווירון צלל לים. מיטב בחורינו מכל דת וגיל קפצו להציל את הטייסים הטובעים. הסג"מ נמשה משתעל ויורק מים, אך סגן נורי ביי הסתבך עם חגורת הבטיחות שלו וצלל כעופרת במים אדירים. גופתו נמשתה לבסוף ונשלחה אף היא לדמשק כדי להיטמן לצד חבריו בסלון של צלאח אדין. לימים היתוסף שמו לאנדרטה שליד קיבוץ האון.

האנדרטה שופצה לאחר שמשוגעים לדבר הזכירו את סיפורה לשגריר התורכי. אנדרטת הטייסים התורכים
Bukvoed

אנדרטה פני זקן

כעבור שלושה חודשים הקימו התורכים אנדרטה לזכר הטייסים במקום המדויק שבו הם נפרדו מעולמנו. בתחתית האנדרטה הצנועה אבני בזלת שחורות, ומעליהן מצבת מחט מאבן בהירה שעליה נחקקו בערבית מלות סורת אל-פאתחה הפותחת כל תפילה מוסלמית. מתחת לציטוט נכתב:

לזכר החללים סרן פתחי ביי וסג"ם סאדק ביי אשר נפלו כאן בשל שינויי הרוחות שהתרחשו כשטסו מאיסטנבול למצרים למטרה עליונה של הצבא העות'מאני.

איתרע מזלה של האנדרטה והיא נמצאת בשטח שנכבש כעבור ארבע שנים על ידי הבריטים, כך שאיש כמעט לא פקד אותה במשך כל ימי המנדט. ב-1948 השתנה מצבה לגמרי כשהיא נמצאה בתחומי

המציניים, הגיבורים הראשונים בהעפיפה התורכית, שבראשיהם כבר נתנו מקום לכל כך תקוות טובות לעתיד מזהיר ... זהו אסון של כל הממלכה, יען ששני הקרבנות האלה הם קרבנות שנפלו על מזבח ההתקדמות הממלכתית. הם סללו דרך חדשה בתורכיה, דרך האוויר, שלפניהם לא הייתה עדיין במציאות כלל, ובאמצע דרכם זו חצבו את קברם ... אסונות כאלה וכיוצא באלה כבר קרו למעופפים מהוללים אשר באירופה, ואינם מפחיתים מכבוד העפיפה התורכית אף כמלוא הנימה, ואדרבה, הם כבר מציניים את דרך הגבורה העשויה לבתי חת של העפיפה התורכית. גם מערכת המוריה מביעה בזה בשם חוג קוראיה את רגשי השתתפותה בהצער והאיחול הכללי של הממלכה העות'מאנית ("האסון הממלכתי – האווירון נשרף על נוסעיו בסימק", "מוריה", ד' באדר תרע"ד, 1914, 2, 3, עמ' 1).

לאורך המאה העשרים עבר שטח האנדרטה
מיד ליד. ילדי קיבוץ האון ששכן ליד הגבול
במקלט, ותעלות קשר בקיבוץ
ארכיון קיבוץ האון

מודיעין שלום

איפה לאכול

טעים בצמח

צומת צמח
כשר, בשרי, 04-6388745

חומוס אליהו

צומת צמח
כשר, פרווה, 04-8555100

מסעדת לוטה

אליעזר קפלן 1, טבריה
כשר, בשרי, 04-6707077

עוד באזור

גן לאומי חמת טבריה

אתר ארכאולוגי, מעיינות
חמים ושביל רפלקסולוגיה
כניסה בתשלום, 04-6725287

חמת גדר

מעיינות חמים, ברכות קרות,
ספא וחווות תנינים
כניסה בתשלום, *6393

חצר כנרת

כניסה בתשלום, בתיאום מראש
04-6709117

השגריר התורכי לבוא מתל אביב להעיק
מבט. הלה בא, התרשם מאוד, ובסיוע
ההמחאה שמסר לידי פארן סודרה השקיה
ונבנתה רחבה מרוצפת.

בהתערבותו של ד"ר דב גביש, חוקר
ראשית התעופה בארץ ישראל, שוכנעו
התורכים שיש להם אנדרטה עם סיפור
אדיר באיזה חור ליד הכנרת. ביוני 2011
הוזמנו גביש ופארן לביקור ממלכתי
מפתיע באיסטנבול, וזכו לכבוד מלכים
ולמקומות מצוינים בטקס שבו שוחזה
הטיסה ההיסטורית. כן, קשה להאמין,
אבל כמעט מאה שנה לאחר שהסתיימה
באסון, שחזרו התורכים את הטיסה ההיא
באותו דגם של מטוס ועם עצירות בדרך
באותן תחנות בדיוק, בהבדל אחד – איש
לא העז להתגרות שוב בגורלו עם רוחות
השרקייה של הכנרת, והמטס עבר אפוא
בתל אביב בדרכו לאלכסנדריה.

במסגרת האירוע שופצה האנדרטה
בטקס רב גנרלים תורכים, ונוספו לה
פסלים של עיטים ואריות, סמלים ושאר
קישוטים. שלטים בשפות שונות שפורזו
באתר המטופח מספרים כיום את
סיפורה המופלא של הטיסה ההיסטורית
ההיא. □

השטח המפורז בין ישראל לסוריה, וכך לא
פקד אותה איש גם אחר כך. ב-1949 הוקם
לא רחוק ממנה קיבוץ האון, מה שאולי
עורר בה תקווה למעט יחס ותשומת לב,
אבל גם הקיבוצניקים התעלמו ממנה
באלגנטיות.

אפשר שחייה של האנדרטה היו
מסתכמים בשכחה ובשימון, אלא שיום
אחד ב-1995 שמע את סיפורה ירח פארן,
מוותיקי האון, והתרשם מאוד. הוא החל
לטפח את המקום, שתל עצים ושכנע את

תמר הירדני מוסמכת החוג ללימודי
ירושלים וארץ ישראל במכון שכטר, מורת
דרך, מדריכה ביד יצחק בן צבי, חוקרת
ירושלים וסופרת

